

ANADOLU TÜRKLÜĞÜ İLE TÜRKMENELİ ARASINDA İLİŞKİ VE KERKÜK'TE GÜNCEL DURUM

Sarab Bayati

Anadolu Türklüğü ile Türkmeneli arasında ilişki kopmaz bir biçimde 1000 yıl önce kurulmuştur. Bu ilişki tarihi ve siyasi bir çözüm çerçevesinde gelişmiş ve 1. Dünya Savaşına kadar olan sürede bu durum ağırlığını sürdürmüştür. Savaş sonrasında bu ilişki koparılmış olsa bile yeni bir çözümle temellenmediği için bugüne kadar gelen bir dizi yeni sorunun kaynağı olmuştur. Körfez Savaşı sonrası gelişmeler de bölge dışı güçlerin müdahalesi ile biçimlenmiştir. Anadolu'dan koparılan Türkeli ve Kerkük bugün Türkiye, Irak arasında bir mesele olmanın ötesinde uluslararası bir mesele haline gelmiştir. Bölgede yapılmak istenen referandum bunun en büyük göstergesidir. Konu yeni bir biçimde gündeme gelse de eski sorunların yeni bir ifadesi olmaktan ileri gitmemektedir. Türkiye ile Türkmeneli arasında ilişki siyasi olarak kesilse bile elbette tarihi, toplumsal, kültürel olarak böyle kesin bir kopuştan söz edilemez. Bu nedenle siyasi uygulama ve zorlamalar daha başlangıçtan itibaren tartışmalıdır.

Osmanlının tasfiyesi ve kurtuluş savaşı sonrası yeni kurulan Türkiye devleti Osmanlı meclisinde kabul edildiği üzere Misâk-ı Millî Türkmeneli ve Kerkük'ü elde tutmak üzere ele alınmıştır, fakat Yeni Türkiye devletinin kurulduğu koşullar bu kararın uygulanmasına imkan vermemiştir. Gazi Mustafa Kemal Paşa Meclis kürsüsünden şu şekilde ifade ediyordu: "Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki birincisi olan hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hudud-u millîmiz, İskenderun'un cenubundan (güneyinden) Antakya'dan, Halep ile Katma istasyonu arasında Cerablus köprüsü

güneyinde Fırat nehrine kavuştuğunu, ordan Deyr-i Zor'a indiğini, daha sonra doğuya uzanarak Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi ihtiva ettiğini bildirmiştir.¹ Ardından bu sınırların "hudud-u millî" olduğunu belirtmiştik.² Misâk-ı Millî sınırlarını bu şekilde netleştiren Mustafa Kemal Paşa, Musul'u Kerkük'ü ve Süleymaniye'yi Anadolu'nun bir parçası olarak tanımlıyordu. Bu nedenle Lozan konferansındaki görüşmelerin önemli başlıklarından biri Musul meselesi olmuştur. İsmet Paşanın başkanlığındaki heyet konferansta Musul, Kerkük'ün demografik yapısını rakamlarla ifade ederken bölgenin çoğunluğunun Türk olduğunu, Kürtler ve Araplarla beraber ise Anadolu'nun bir parçası olduğunu savunuyordu. Lord Cruzon ise İsmet Paşanın istatistiklerinin doğru olmadığını bölgede Türklerden çok Kürtlerin ve Arapların bulunduğunu öne sürmekteydi. Musul üzerinde bu tartışmalar yaşanırken gündeme gelen konulardan bir tanesi de bölgenin petrol zenginliği idi. İngilizler, Türklerin petrol zenginliği için Musul'u istediklerini öne çıkartarak konferansa katılan diğer devletleri de kendi taraflarına çektiler ve diplomatik üstünlüğü ele geçirdiler.

Lozan Konferansında Türkmeneli konusunun bu şekilde hararetle tartışıldığı günlerde 30 Ocak 1923'te İzmir'de Mustafa Kemal Paşa İzmir basın mensuplarına verilen bir demeçte "Musul vilayeti Türkiye devletinin millî sınırları içerisinde dir. Bunların Anavatan Türkiye'den koparıp şuan buna hediye etmek hakkı kimseye ait olamaz. Cemiyet-i Akvam ile bu meselenin münasebeti yoktur" ifadesini kullanmıştır.³ Bu sözlerle Mustafa Kemal, Musul'un Türkiye'ye ait olduğunu, Milletler Cemiyeti'nin hakemliğine başvurmak işinin de konu ile alakasız bulunduğunu anlatmak istemiştir. İngilizlerle savaş ihtimalinin belirttiği 1923 Şubat'ında Mustafa Kemal Paşa ise savaştan uzak durulması düşüncesindeydi. Musul'a yapılacak bir hareketin ülkeyi sonu belirsiz bir savaşa sürükleyeceğini ifade etmeye başlayan Mustafa Kemal Paşa askeri seçenek yerine konunun konferansta siyasi çözümün gerekliliğini öne çıkarmaya başladı. Bu şartlar altında Türkiye'nin o anki durumu itibarıyla yeni bir savaşa girmesi söz konusu değildir. Mustafa Kemal Paşa da çözümün siyasi olarak gerçekleşmesini istemiş, şartlar uygun olmadığında milleti savaşa sürüklemenin taraftarı olmamıştır. Ona göre savaş zaruri ve hayati olmalıdır. Bu bağlamda hakiki düşüncesini "milleti harbe götürünce vicdanımda azap duymamalıyım. Öldüreceğiz diyenlere karşı, ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Lakin hayat-ı millet tehlikeye maruz kalmayınca,

¹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt 11, s. 12. Ayrıca bkz. *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, Cilt 1, s. 35-36.

² *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt 1, s. 75.

³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt 111, s. 82.

harp bir cinayettir”⁴ sözleriyle açıklamıştır. Bu kanaati doğrultusunda Mustafa Kemal, gelineen noktada Musul Sorunu’nun çözümlenmesini ileriki bir tarihe ertelemeyi düşünmüştür. Nitekim 6 Mart tarihli meclis oturumunda “bendenizce meselenin her noktası anlaşıldıktan sonra yeni verilecek olan yönde bizim için çok mühim ve hayati olan Musul meselesinin geçici olarak sonraya bırakılmasını söz konusu etmeden görüşmelere devam etmek”⁵ şeklinde görüşünü açıklamıştır. Ancak barış konferansında şartların zorlanması durumunda Musul meselesinin geçici olarak sonraya bırakılmasının kabul edileceğini belirtmiştir.

Lozan Antlaşması’nda Irak’la sınır saptanamamış ve bu sınırını işbu antlaşmanın yürürlüğe girişinden başlayarak dokuz aylık bir süre içinde Türkiye ile İngiltere arasında dostça çözümlenmesine karar verilmiştir. Öngörülen süre içinde iki hükümet arasında bir anlaşmaya varılmazsa, anlaşmazlığın Milletler Cemiyeti Meclisi’ne götürüleceği de belirtilmiştir. Baskın Oran’a göre bu hüküm, Musul’un İngiltere’ye bırakılması anlamına gelmiştir. Çünkü öngörülen 9 aylık süre içinde Türkiye’yi oyalayacak bir İngiltere’nin, konuyu kesin egemen bulunduğu milletler Cemiyeti Meclisi’ne götürüp istediği kararı çıkartması doğaldır. Bu nedenle, Musul’un Irak’a (İngiltere’ye) bırakılması aslında 1926’da değil, 1923 Lozan’da olmuştur. Bu değerlendirmeye bugünden bakılarak yapılan bir değerlendirmedir. Yeni Türkiye devleti ve yönetim için Türkmeneli bitmiş bir mesele değildir. Ama Mustafa Kemal savaş daha bitmemişken, Musul yüzünden İngiltere’yle yeni bir çatışmaya gitmeyeceğini konferans bitmeden gazetecilerle yaptığı Ocak 1923 İzmit basın toplantısında (yazılmamak kaydıyla) “Her şey oldu bitti, Musul için harbe devam makul bir şey midir” sorusuyla belirtmiştir.⁶ Ancak söz burada da kalmamıştır, devamı da vardır. Bu yönde Oran’ın ifade ettiği yazılmamak kaydıyla söylenen sözler, kayıtlara geçmiştir. Mustafa Kemal, bu sözün devamında “demek istiyorum ki, Musul’u harben almak gayr-i mümkün müdür? Musul’u almak gayet kolaydır ve o cephedeki kuvvetlerimiz tamamıyla hazır ve harekata amadedir”⁷ cümlelerini de sarf etmiştir. Diğer bir deyişle Mustafa Kemal, Musul’u hep aklında tutmuş, şartların zorlanmasıyla geçici olarak sorunu ertelemeyi düşünmüştür.

⁴ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt 11, s. 128.

⁵ TBMM Gizli Celse Zabıtları; Cilt IV, s. 174.

⁶ Baskın Oran, “Lozan Barış Antlaşması”, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşlarından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 223-225.

⁷ Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s. 45.

Atatürk, 1925 yılında engellenen Musul ve Kerkük'ü geri alma idealinden ömrünün sonuna kadar vazgeçmez. 1933 yılında Amerikalı General Mc Arthur ile yaptığı görüşmede de bu düşüncesini dile getirerek, "Allah nasip eder, ömrüm vefa ederse Musul, Kerkük ve adaları geri alacağım. Selanik de dahil, Batı Trakya'yı Türkiye hudutları içine katacağım" ifadelerini kullanmıştır. Atatürk daha sağlığında Hatay konusunda kararlı bir tavır kullanarak bu sözlerinin boş olmadığını da göstermiştir. II. Dünya Savaşında kurulan Yeni Dünyada Türkiye Ortadoğu ile ilişki kurmaya çalışsa da önemli bir kazanım elde edememiştir. Irak'ta yaşayan Türklere 1959 yılından sonra, Irak Devleti tarafından Türkiye ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak için, resmi olarak Türkmen denilmiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den kopararak, Irak adı ile kurulan devletin vatandaşları olarak varlıklarını sürdüren Türk halkı, Lozan Konferansı sırasında İngiliz heyeti tarafından Türkmenler olarak ifade edilmişlerdi. Irak'ta cumhuriyet dönemini başlatan Abdülkerim Kasım yönetimi de, Türklerin Türkmen olduklarını, bu bakımdan Irak'taki Türk topluluğunun Türkiye değil, Orta Asya kökenli olduklarını göstermeye çalışmış ve güya Irak'taki Türkmenlerin Türkiye ile olan soy ve kültür bağlarını böylece kesmeye çalışmıştır.⁸ Gerçekte Türkmeneli ile Orta Asya arasındaki bağlar yanında esas bağlantı ve süreklilik Anadolu Türklüğü ve bunun siyasi ifadesi olan Selçuklular ve Osmanlılar arasındadır.

Irak Türkmenleri, Irak'ın kuzeyinden itibaren Telafer, Musul, Erbil, Al-tunköprü, Kerkük, Tuzhurmatu, Kifri, Kara Tepe, Hanekin, Mendeli ve Bağdat'ın güney doğusunda bulunan Bedre'ye kadar uzanan bir şerit halinde yerleşmişlerdir. Türkmenlerin nüfusu, Irak devletin asimilasyon politikası doğrultusunda hem gizli tutulmuş, hem de gerçeği yansıtmamaktadır. Halen %10 civarında nüfusa sahiptirler. 1958 yılında Bağdat'ta yayınlanan "The Iraqi Revolution 14 th July Celebrations Committee" adlı kaynağa ve 1987'de Londra'da Inquriy Dergisi'nde yayınlanan "The Forgotten Minority: The Turkomans of Iraq" adlı makaleye göre 1957 yılında yapılan sayımda Irak'ta 600,000 Türkmenin yaşadığı belirtilmiştir. Bu kaynaklara göre Irak'ın % 8,94'ü Türkmendir. Daha sonra Irak'ta yayınlanan resmi kaynaklar ise Türkmenleri % 2 olarak göstermiştir. Türkmenlerin gerçek oranı %13'tür. Irak'taki Türkmen nüfus bugün ise 2-2,5 milyondur.⁹

Irak genelinde 1920 yılından günümüze kadar Türkmenleri asimile et-

⁸ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA), Irak Maddesi, Cilt:19, ss. 83-115.

⁹ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA), Irak Maddesi, Cilt:19, ss. 83-115. Irak'ta etnik grupların oranları ile geniş bilgi için bkz. Özkan Açıkgoz, "Irak'ın Etnik Sosyal Yapısı ve Büyük Ortadoğu Projesi", *Büyük Ortadoğu Projesi Değişen Dengeler*, (Ed.) Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı, TASAM Yayınları, İstanbul 2006.

mek ve bölgelerini Araplaştırmak amacıyla (hatta kimi zaman da Kürtleştir-mek) çeşitli yöntemlere başvurulmuştur. Açık yerlerde Türkçe konuşmayı yasaklamak, yüzlerce Türkmen köy ve kasabasını çeşitli bahanelerle yıkıma uğrattıp yok etmek böylelikle bölgede yaşayan Türkmenlerin zorla göç etme-lerini sağlamaktaydılar. Kerkük'ün en eski yerleşim mekanı Kerkük Kalesi-nin içidir. Kale, bu şehrin adeta merkezini oluşturmaktadır Kerkük'ün sim-gesi haline gelmekte ve Türkmenlerin ilk yerleşim yeridir. Kale en eski tarihi eserlerinde surları içerisinde saklanmaktadır. Kale içerisine sığmayan Türk-menler Kale etrafına evler inşa ederek oralara yerleşmeye başladılar. Tarihi olarak şehir her zaman Türkmenler tarafından kültürel bir başkent olarak gösterildi. Kerkük Kışlası da 1863'de Osmanlı tarafından kurulmuştur daha sonrasında Türkmenler tarafından imar edilerek müzeye çevrilmesi üzerin-de çalışmalar yapılmıştır. 2010'da Irak Kültür Bakanlığı tarafından Irak Kül-türünün başkenti olarak isimlendirilmişti. Ayrıca Kerkük bölgesi önemli bir petrol kaynağı sahasıdır. Bütün bu değerlere sahip olan kentti baskıcı poli-tiklar 1950'lerden itibaren Arap dünyasında giderek yükselen "Arap Sosya-lizmi"nin Irak'taki yansımasıdır.

14 temmuz 1958 yılında krallık rejimine son verilip cumhuriyet sistemine geçilmiştir bunun yanında bir sene sonra 14 temmuz 1959 yılında Irak Türk-lerinin merkezi sayılan Kerkük'te krallık rejimine son verilmesinin birinci yıl dönümü kutlamaları için şehirde yürüyüşler düzenlemişti fakat Kürtlerin ve Baas'ın silahlı saldırısına uğramaları ile patlak vermiş ardından sokağa çıkma yasağı halka duyurulduktan sonra Türklerin ileri gelenlerini katlederek araba arkalarında süründürdükten sonra elektrik direklerine asılmıştır. Katliam üç gün üç gece sürmüştü.¹⁰ Irak Türkleri eziyet gören topluluk olarak hala yaşa-mını sürdürmektedir. Bu ideolojinin en acımasız temsilcisi olan Iraklı diktatör Saddam Hüseyin zamanındaki uygulamalardır. 1979 yılında tek başına ikti-dara geçen Saddam'ın iktidarı yaklaşık 24 yıl sürmüştür.¹¹ Batı'nın yardımcıları ile Irak ordusunu dünyanın sayıca büyük bir gücü haline getirmiştir. Türk-menlere uyguladığı baskılara örnek verecek olursak birçok yerleşim yerinin Türkçe olan adlarını Arapça ile değiştirmiştir, onlarca Türkmen köy ve yer-leşim yerlerini yıkmıştır, devrim komuta konseyi'nin kararı ile Kerkük ilinin

¹⁰ Peter Mansfield, *The Otoman Empire and its Successors*, pp. 128. M. E. Yapp, *The Near East since the First World War*, pp. 232-250. Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, pp 153-182. Marrion Farouk-Sluglett and Sluglett; *Iraq since 1958: From Revolution to Dictatorship*, pp. 47-84.

¹¹ Phebe Marr, *The Modern History of Iraq*, pp. 211-246. M.E. Yapp, *The Near East since the First World War*, pp. 232-250. Marrion Farouk-Sluglett and Sluglett; *Iraq since 1958: From Revolution to Dictatorship*, pp. 205-215.

adını Al-Ta'mim olarak değiştirmiştir, Türkmenlere ait olan arazileri istimlak ederek güneyden getirilen Araplara dağıtılmasını sağlamıştır, konsey kararları ile Kerkük'te Türkmenlerin gayrimenkul satın almalarını yasaklamıştır, binlerce Türkmen Irak yönetiminin insanlık dışı uygulamalarının kurbanı olmuş bir o kadarı da kayıptır. Irak yönetiminin ırkçı ve insanlık dışı uygulamaları ülkede Türkmen varlığını yok etmek için uygulanan yoğun asimilasyon politikaları son zamanlarda etnik temizlik boyutuna varmıştır. 2002 yılında Kerkük'ten uzaklaştırılan Türkmenlerin sayısı 1000 aileyi aşmıştır onların yerine Arap aileleri yerleştirmiştir. Irak yönetimi tarafından yıllarca sistematik olarak kullanılan bir politika olarak yürütülmekteydi. Göç ettirilen Türkmenlere hiçbir tazminat ödenmediği gibi, gönderildikleri yerlerde kendilerine kalacak yer dahi gösterilmemiştir. Mülklerine yerleştirilen Araplara her türlü mali destek sağlanmış, arazi ve konut tahsis edilmiştir. Türkmenleri hedef alan uygulanan diğer politikalar ise, Türkmenlerin kendi dilleri ile eğitim yapmasını yasaklamıştır, resmi dairelerde bile aralarında ana dilleri ile konuşmalarını yasaklamıştır, her türlü ticari aracın alım-satımı resmi olarak engellenmiştir. Türkmen bölgelerinde, camilerde Türkmence vaaz ve hutbe verilmesi yasaklanmıştır. Ekim 1997'de yeni bir nüfus sayımı yapıldığında Irak yönetimi ve güvenlik birimleri, Türkmenler arasında, "kendilerini Türkmen yazdıranların ellerinden her türlü vatandaşlık hakları alınarak sürgün edilecekleri" şayiasını yaymışlardır. Böylelikle hazırlanan formlarda Türkmen toplumu inkar edilmiştir. Bu nedenle birçok Türkmen, can ve mal güvenliği nedeni ile kayıtlara kendini Arap olarak yazdırmak zorunda kalmıştır. Saddam yönetimi, baskılarla elde ettiği bu sonucu gerçek kabul ederek ülkede Türkmen toplumunun yaşamadığını veya çok az sayıda olduğunu iddia etmiştir. Bu baskıların önemli bir kısmı BM İnsan Hakları raporlarında da yer almıştır. Saddam'ın Türkmenlere karşı başka bir soykırımı ise 28 Mart 1991 tarihinde Altunköprü'de gerçekleşmiştir, Türkmen gençlerini ve erkeklerini acımasız ve vahşice katletmiştir. Ancak girdiği Batı işbirliği sona erdiğinde aynı güçler tarafından tasfiye edilmiştir. Saddam Hüseyin 30 Aralık 2006 tarihinde kurban bayramının ilk günü halkın gözü önünde idam edilmiştir.¹² Saddam sonrasında da aynı uygulamaların devam etmesi ve yeni bir aşamaya girmesi uluslararası güçlerin bölgede Türkmenlere, Anadolu Türklüğü ile Türkmeneli arasında bağların kesilmesine özel bir önem verdiğini göstermektedir.

ABD'nin 2003'te Irak'ı işgali sonrasındaki süreçte Türkmeneli ve Kerkük, Irak'ın en tartışmalı konularından biri haline geldi. Irak'taki Kürt siyasi gruplar "bağımsız devletin anahtarı" olarak gördükleri Kerkük üzerinde yoğun

¹² Eckart, Christian, *Saddam Hussein's Trial in Iraq: Fairness, Legitimacy & Alternatives, a Legal Analysis*, Cornell Law Library, 2006, s. 16.

bir baskı kurdu. Bazı istatistiklere göre, 2003'ten sonra 600 binden fazla Kürt Kerkük'e göç ettirildi, ABD işgali öncesi 840 bin civarında olan Kerkük nüfusu kısa zamanda arttı, bugün nüfusun 1,6 milyonu geçtiği biliniyor. Kürt siyasi gruplar, 2003'ten sonra ABD'nin desteğiyle Irak'ın kuzeyindeki fiili otonom bölgeye hukuki statü kazandırdı ve IKBY (Irak Kürt Bölgesel Yönetimi) resmen tanındı; işte bu avantajla Irak'taki güç boşluğundan da faydalanarak 1991'de oluşturulan fiili otonom bölgenin sınırlarını genişletme çabasına giriştiler. Kerkük'le birlikte Musul, Selahaddin ve Diyala'nın bazı bölgeleri, 2005'te ihtilafli bir referandumla kabul edilen Irak Anayasası'nın 140. maddesiyle "tartışmalı bölgeler" statüsü aldı. Böylece Irak merkezi hükümetinin idaresinde olsa da peşmergelerin kontrolündeki bazı bölgelerin geleceği tartışmaya açıldı. Bu süreçte Kerkük'ün geleceğinin belirlenmesi için de bir yol haritası çizildi; 31 Aralık 2007'ye kadar, önce Kerkük'te zorla uygulanan nüfus değiştirme politikalarının yarattığı problemlerin giderilmesini öngören normalleştirme, ardından nüfus sayımı ve referandumla Kerkük'ün statüsü belirlenecekti. Fakat öngörülen tarihe kadar sürecin ilk aşaması bile tamamlanamadı ve bu madde geçerliliğini yitirdi. Ancak Kürt siyasi grupların Kerkük baskısı arttı. Kerkük'ün yönetiminden sorumlu idari birimlerin neredeyse tamamının başına Kürt müdürler getirildi. Özellikle Necmettin Kerim'in vali olmasından sonra Kürtler için yeni yerleşim alanları kuruldu. Hatta Kerim'in kararıyla Türkmen arazileri kamulaştırıldı, Kürt yerleşimciler için yeni konut projeleri yapıldı.

Türkmeneli ve Kerkük'ün türk varlığının tasfiyesi açısından kırılma noktası olarak da Tekfirci IŞİD terör örgütü en başta Irak'ta El-kaide terör örgütünün kanadı olarak ortaya çıkması gösterilebilir. 2006 yılında sözde Irak İslami Devleti (İİD) ve 2013 yılında da sözde Irak Şam İslami Devleti (IŞİD) olarak adını değiştirdi,¹³ ve IŞİD teröristleri Haziran 2014'ta Irak topraklarında taarruza geçti ve bu ülkenin Ninova Salahaddin ve Ankar adı ile bilinen sünni nüfusu yoğunlukta olan üç eyaletini işgal etti. IŞİD terör örgütünün Irak'ı kolayca işgal etmesinin sebepleri Amerika'nın Irak'a yönelik politikasının ve bağlantılarının sonuçlarıydı.¹⁴ Batılı uzman David Ignatius da 29 Ekim 2015'te The Atlantic sitesinde yayımladığı "IŞİD nasıl Ortadoğu'ya yayıldı" başlıklı makalesinde şu değerlendirmede bulundu: "Gerçi IŞİD Haziran 2014'te Musul'a girdi, fakat bu örgüt bundan on yıl önce Irak'taki varlığını ilan etmişti." Irak'ta Saddam'dan sonra milli bir yönetimin şekillenmemesi

¹³ Ufuk, Ulutaş, Halid Hoca, "Suriye, Devrim mi Bölünme mi?", *SETA Analiz*, no. 95 (Mayıs 2014).

¹⁴ Bilgay Duman, "IŞİD Operasyonlarının Türkmenler Üzerindeki Etkisi", *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 7 (Temmuz 2014).

aynı zamanda siyasi nizama bağlı askeri gücünün olmaması, diğer taraftan ise Irak'ta siyasi grupların yeni başbakanın seçimi üzerine anlaşmazlık yaşamaları bazı yetkililerin ihaneti de eklenince kolayca IŞİD terör örgütü tarafından işgal ile sonuçlandı. Bu işgal süresince yine en çok zararı Türkmenler görmüştür.

Son dönemde Kerkük Türkmeneli'de yaşanan Kürt Bölgesel Yönetimi bayrağı kriziyle dikkatlerin toplandığı Kerkük'te aslında gerilimin nasıl yükseldiğini görmek için geçtiğimiz aylarda yaşanan gelişmelere bakmak yeterlidir. Kerkük'ün statüsüyle ilgili yeni değişiklikler gündeme gelmektedir. Bu yeni bir gerilim yeni bir çatışmayı olgunlaştırmaktadır. Kerkük'e Vilayet Meclisi kararıyla Kürt Bölgesel Yönetimi bayrağı asılması krize yol açtı. Resmi dairelere Irak bayrağının yanında Kürt bölgesel yönetimi bayrağının da asılmasını kararlaştırdı. Siyasi önemi yanında petrol zengini Kerkük bölgesinde gerginliğin artmasında Irak Kürt Yönetimi bölgeyi topraklarına dahil etmek isterken Bağdat yönetimi ise Kerkük üzerinde egemenliğini yeniden sağlamaya çalışması biçiminde yansıdı.¹⁵ Irak bayrağıyla birlikte IKBY bayrağının da asılmasını ve yazışmalarda resmi dil olarak Arapça ile birlikte Kürtçe'nin de kullanılmasını öngören genelge yeni sorunlara neden oldu. Irak'taki Birleşmiş Milletler misyonu 'tek taraflı alınmış kararların Kerkük'teki etnik ve mezhebi grupların barış içinde birlikte yaşamalarını tehdit ettiğini' duyurdu. Türkiye Dışişleri Bakanlığı da resmi dairelere KYB bayrağı asılmasının 'bölgenin ihtilafli statüsüyle ilgili ve Irak Anayasası'na aykırı tek taraflı bir tasarruf olarak değerlendirildiğini' duyurdu. Türkmenler karara karşı çıktı. Irak merkezi hükümeti, Türkiye ve Birleşmiş Milletler Irak'a Yardım Misyonu'ndan (UNAMI) uyarı mesajları geldi. Irak merkezi hükümeti, Irak Anayasası'na aykırı bu girişim geri alınmazsa, Kerkük'teki memurların maaşlarının kesileceğini duyurdu. Ancak tüm uyarılara rağmen, 28 Mart'ta karar hayata geçti, vilayet'te yükselen tansiyon doruğa çıktı. Bütün bu olanların karşısında Türkmenler protesto için gösteriler düzenledi. Türkmenlerin tepkisi bununla sınırlı kalmadı. Üniversite öğrencileri boykot ederek derslere gitmeme kararı aldılar. Irak Türkmen Cephesi Başkanı ve Kerkük Milletvekili Erşat Salihî, açıklamalarında sorunun çözülmemesi durumunda silahlı çatışmadan da çekinmeyeceğini belirtti. Bütün bu olanlardan sonra Türkiye ve Birleşmiş Milletlerin uyarılarına kulak verilerek bayrak inmediği takdirde durumların daha kötü olacağını söylemelerinin ardından bayraklar indirilmiştir. Buna karşılık Kerkük'te gerginlik ve çatışma dinamikleri artmıştır.¹⁶

¹⁵ Göktuğ Sönmez, "IKBY'nin Genişleme Stratejisi ve Kerkük'teki Bayrak Krizi", *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 63 (Haziran 2017).

¹⁶ Irak Türkmenleri Güncesi 16-30 (Nisan 2017).

Bunun yansıması biçiminde etnik tansiyon yükselmekte, özellikle Türkmenler ve Kürtler arasında gerilim hakim olmaktadır. Bunda ABD faktörünü de dikkate almak gerekir. Kerkük'teki bayrak krizine sessiz kalan ABD, IŞİD sonrası süreçte Irak'ın siyasi ve idari olarak yeniden yapılandırılması konusunda en kritik rolü oynayan baş aktördür. 2003 sonrası bağımsızlığa giden süreçte İKBY'nin en büyük destekçisi olan ABD'nin, Kerkük'e ilişkin tavrını netleştirmedeği görülüyor. Fakat ABD ile çok iyi ilişkilere sahip olduğu bilinen ve Washington Kürt Enstitüsü'nün de kurucusu olan Necmettin Kerim'in ABD'de olması dikkat çekicidir. Burada şüphesiz en fazla kaybeden taraf Türkmenlerdir. Hem Kürt iç siyasetindeki çekişme hem İKBY ve Bağdat arasındaki gerginlik hem Türkiye-İran arasındaki rekabetin etkileri, hem de Kerkük'teki güvenlik boşluğunun IŞİD ve PKK gibi terör örgütlerince doldurulması, Türkmenlerin yaşam alanlarını kısıtlıyor. Kerkük ile ilişkili aktörler düşünüldüğünde, Kerkük'ün vilayet sınırlarını aşan çatışma potansiyeli, hem Irak içinde hem de bölgesel ve uluslararası çatışma dinamiklerini harekete geçirebilir. Bu nedenle tek taraflı adımlardan kaçınılarak, Kerkük'ün demografik, siyasi ve idari yapısına uygun bir biçimde ortak ve barışçıl yaşamı destekleyecek çözümler üretilmeli hem bölge hemde dünya barışı için şarttır.

Irak'ın en büyük ikinci kenti olan ve Haziran 2014'ten bu yana IŞİD işgali altındaki Musul'un alınması için Ekim 2016'dan bu yana sürdürülen askeri operasyonun 2017'de başarıyla sonuçlanmış. Fakat yaşanan bu kadar olaydan işgalden sonra şehrin hali içler acısı kaybedilen binlerce masum insanları vahşice katledilmişlerdir. Tarihi olarak büyük değere sahip kültürel zenginlik kaynağı olan şehirden geriye harabe kalmıştır her yer yıkık dökük perişan haldedir. Şehrin eski haline geri gelmesi yıllar sürecektir. Gerekli önlemler alınmadığı takdirde aynı durumun Kerkükte de olması kaçınılmaz görünmektedir. Irak bölgesel Kürt yönetimi (İKBY) 25 Eylül 2017 tarihinde bağımsızlık referandumuna gideceğini resmen ilan etmiştir. ABD'nin bir projesi olan Kürt devleti, aynı zamanda Kürtlerin çoğunluğunun da arzusu ve isteğidir. Kurulacak olan Kürt devletini, başta ABD olmak üzere İsrail, Batı, Arap ülkeleri ve bölge ülkelerinden bazılarının desteğini kazanabilir. Irak hükümeti Kerkük'teki bayrak krizinde ciddi tavır alamadığı gibi İKBY'nin bağımsızlık girişimine de fazla karşı çıkacağı beklenmemektedir. Söz konusu referandum, başta Kerkük olmak üzere genelde Türkmen bölgeleri olan ihtilafli bölgeleri de kapsayabilir.

Kerkük'te ise 2003'ten hemen sonra başlayan planlı göç dalgasıyla, Kürtlerin nüfus oranı %52'yi geçmiştir. Türkmeneli'nin diğer bölgelerinde de nüfus yoğunluğu aynı Kürt göçü nedeniyle Türkmenlerin aleyhine işlemektedir. Türkmeneli toprağı ve şehirleri Telafer'den Mendeli'ye kadar istila edilmiş ve Türkmenler topraksız bırakılmışlardır. Topraksız kalan toplum-

ların kolaylıkla çoğunluğun potasında zamanla eriyerek yok olduğu bilinmektedir. Türkmen siyasileriyle aydınlarının öncelikle üzerinde durmaları gereken husus toprak meselesi olarak gündeme gelmektedir. Güçsüzlük ve kimsesizlik Türkmenleri öz yurtlarında yabancı gibi yaşamaya mahkum etmektedir. Türkmen halkı olarak her türlü baskıyı, asimilasyonu, topraksızlığı, adaletsizliği, ayırimcılığı ve aşağılanmayı çaresizlikten kabullenmiş hale gelmiş durumdadır.

Türkmenlerin Irak'taki varlığı, ülkenin üçüncü büyük etnik grubu olmalarına rağmen hemen her platformda görmezden gelinmektedir. Batı tarafından unutulmuş ve diğer gruplara göre daha az bilinen Türkmen toplumunu tam olarak anlamak, tanımak ve onların kendi haklarını temsil edebilmelerini sağlamak, Irak'ı huzurlu bir geleceğe kavuşturmanın en önemli adımlarından biridir. Türkmen halkı, tarihinin en kritik ve ölüm kalım dönemini yaşamaktadır. Türkmenlerin bu günkü kritik ve tehlikeli durumlarının belirtileri seksen yıl önce kendini göstermiştir. Seksen yıllık Arap ve Kürt ırkçılığının bugünkü sonucunu zamanında kavrayamayan toplum bugün bunun bedelini ağır ödemek üzeredir. Bunda gelişmelerin dışında kaldığı için Türkiye'nin de belli ölçüde payı bulunmamaktadır.

Kerkük'te de yapılması beklenen Kürt bağımsızlık referandumuna karşı gereken önlemler şimdiden alınmazsa, Türkmeneli toplumunun çoğunluğu, referanduma evet oyu verebilir. Referandum başarılı geçerse, hazırlıksız olan Türkmenlerin durumu çok daha kötüleşebilir. Türkmeneli ve özelde Kerkük bugün zor bir süreçten geçmekte, Anadolu'dan koparılmaya çalışılması yönünde büyük adımlar atılmaktadır. Ancak her ne yapılsa yapılsın zorla, şiddetle, eğip bükmeyle tarihi birikimi ve geçmişi silmek mümkün değildir. Bunu açıkça herkesin bilmesi gerekir. Türkmeneli'nde bugün fiili bir durum yaratılsa bile Anadolu Türklüğünün ikna olmadığı hiç bir çözüm hiçbir taraf için gerçek bir çözüm değildir. Bu anlamda sorunun her halukarda Anadolu Türklüğü ile Türkmeneli arasında ki gerçek ilişki sağlanmadığında gelecekte de uluslararası düzeyde tartışılacağını, yeni sorunlara neden olacağını şimdiden söyleyebiliriz. Dünyanın ve bölgenin gerçek barışını tehdit eden bu durumun tarihi ve Anadolu Türklüğünü dışlayarak çözümlenemeyeceğinin bilinmesi gerekir. Anadolu Türklüğü ile Türkmeneli arasındaki ilişkiyi inkar eden her zorlama çözüm sonuçta tartışmalıdır. On yıllar boyunca süren kuşatmalardan, çatışmalardan, gerilimle dolu bu kısır döngüden çıkmanın başka bir yolu yoktur. Geçmişte hukuki bir oldu bittiyle sağlanan denge bugün şiddetle sağlanmaya çalışılmakta. Gerçekte bölge halkına tarihi, siyasi birikimlerine uygun bir çözüm üretmelerine fırsat verildiği takdirde bu suni denge ve sorun çözülebilir. Bu hem ülke için hem dünya barışı için büyük bir adım olabilir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Özkan, “Irak’ın Etnik Sosyal Yapısı ve Büyük Ortadoğu Projesi”, *Büyük Ortadoğu Projesi Yeni Oluşumlar ve Dengeler*, (Ed.) Atilla Sandıklı, Kenan Dağcı, TASAM Yayınları, İstanbul 2006.
- Akalın, Cüneyt, *Atatürk-Mac Arthur Görüşmesinin İçyüzü*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.
- Arı, Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa Yayınları, İstanbul 2004.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, Bugünkü Dille Yay. Haz. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.
- Atatürk’ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge (1919-1923))*, Cilt I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, 3 Cilt. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- Aydın, Mesut, *Türkiye ve Irak Hududu Meselesi*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001.
- Budak, Mustafa, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Milli’den Lozan’a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul, 2002.
- Dostum, Feyyaz, ‘sizinicin.org’. 14 Temmuz 1959 Kerkük Türkmen Katliamı. 4 Temmuz 2015. Web. 13 temmuz 2017.
- Duman, Bilgay, ‘Aljazeera Türk’, Kerkük’te Sorun Sadece Bayrak mı?. 3 Nisan 2017. Web: 10 Temmuz 2017.
- Duman, Bilgay, “İŞİD Operasyonlarının Türkmenler Üzerindeki Etkisi”, *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 7 (Temmuz 2014).
- Eckart, Christian, *Saddam Hussein’s Trial in Iraq: Fairness, Legitimacy & Alternatives, a Legal Analysis*, Cornell Law Library, 2006.
- Gönlübol, Mehmet, Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikaları*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.
- Irak Türkmenleri Güncesi 16-30 (Nisan 2017).
- İnan, Arı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-izmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.
- Kemal, C., “Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 2014.
- Kürkçüoğlu, Ömer, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978.
- Oran, Baskın, “Lozan Barış Antlaşması”, *Türk Dış Politikası. Kurtuluş Savaşlarından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Cilt I, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- Oran, Baskın (ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşlarından Bugüne Olgular*,

- Belgeler, Yorumlar, Cilt: I, 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- Saatçi, Suphi, 'Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri', Ötüken Neşriyat, 2003.
- Sönmez, Göktuğ. "IKBY'nin Genişleme Stratejisi ve Kerkük'teki Bayrak Krizi", *Orsam Bölgesel Gelişmeler Değerlendirmesi*, No. 63 (Haziran 2017).
- TBMM Gizli Celse Zabıtları.
- Türker, Fevzi, "Türkmenler ve 25 Eylül Bağımsızlık Referandumu", Kerkük Gazetesi, 31 Temmuz 2017.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA) Irak Maddesi, Cilt: 19.
- Ulutaş, Ufuk ve Hoca, Halid, "Suriye, Devrim mi Bölünme mi?", *SETA Analiz*, no. 95 (Mayıs 2014).